

К.С. Орда

Національний університет

«Києво-Могилянська академія»

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Конституція Ісламської Республіки Іран була прийнята 2 і 3 лютого 1979 р. Цій визначній події в історії Ірану передував відносно довгий період підготовки, який тривав з моменту проголошення Ісламської республіки 1 квітня 1979 р. Крім того після Ірано-Іракської війни у 1989 році до конституції були внесені поправки[1].

Основний закон Ірану складається з Преамбули, 12 глав та 175 статей. Преамбула Конституції Ісламської Республіки відображає основні інтереси і загальні перспективи розвитку Ісламської Республіки відносно всіх інститутів ісламського суспільства, таких як: значення ісламського правління; прагнення суспільства до укріплення основ нового устрою і ціна, яку народ заплатив за нього; встановлення ісламського правління в Ірані за принципом спадкоємності правління імамів, вілайат-і факір (правління справедливих факіхів) і правління (духовного) керівника; відображення економічних перспектив; права жінок та їх становище в ісламському суспільстві; армія ісламу; законодавча, виконавча та судова влади та їх сполучна ланка [1].

На прикладі характеристик законодавчої, виконавчої та судової влади на основі статей Конституції можна зрозуміти, що ж з себе являє Основний закон Ісламської Республіки Іран. Законодавча влада в Ірані представлена Консультативною радою (меджліс-шура). Конституція говорить, що головним завданням Консультативного меджлісу (ради) є прийняття законів відповідно до Конституції, інакше кажучи, меджліс (парламент Ірану) не вправі приймати закони, що суперечать положенням Конституції і нормам офіційної релігійної доктрини (шиїзму) (ст. 71, 72). Меджліс бере на себе завдання створення законопроектів, що представляються урядом на розгляд (ст. 74).

Договори та угоди, що укладаються урядом з іншими державами, можуть набути чинності лише після ратифікації їх меджлісом (ст. 77). У прерогативі меджлісу входить також розгляд питань, пов'язаних з державним кордоном: міжнародні кордони країни не можуть бути змінені без згоди на те 4/5 членів Консультативної меджлісу, тобто 80% всіх депутатів (ст. 78).

Що стосується іноземної торгової і економічної діяльності всередині країни, то ст. 81 Конституції надає меджлісу право видавати іноземцям ліцензії на діяльність в країні промислових, торговельних і сільськогосподарських фірм і підприємств.

Проте в тексті статті не згадується, хто володіє цим правом. Разом з тим меджліс має право видавати ліцензії на роботу в країні іноземних фахівців після вивчення рекомендацій, що представляються урядом (ст. 82). Ст. 85 Конституції лише закріплює за меджлісом право приймати закони, тобто меджліс не може передавати свої повноваження урядовим чи неурядовим органам, комітетам чи комісіям, що не входять до його складу; вони можуть бути передані лише комісіям самого меджлісу.

Однією з найважливіших прерогатив меджлісу є винесення вотуму довіри уряду: після формування кабінету він стає чинним лише після отримання довіри з боку меджлісу.

Однак у статті, присвяченій цьому питанню, не вказується на процентне співвідношення депутатів, що забезпечує довіру уряду. Крім того, члени кабінету відповідальні перед меджлісом за свою діяльність і зобов'язані приходити на засідання цього органу і відповідати на запитання депутатів (ст. 88).

Меджліс має право позбавити своєї довіри окремих міністрів (або весь кабінет). Кандидатура міністра, позбавленого довіри, не може пропонуватися до складу наступного кабінету.

У повноваження Консультативної меджлісу входить затвердження половини членів Ради захисту Конституції (6 членів-юристів), кандидатури яких звичайно ставляться самою Радою. Проте ст. 91 не передбачає права меджлісу відхиляти кандидатури, висунуті Радою конституційного нагляду. Ст. 93 підтверджує право Ради конституційного нагляду

відхиляти будь-які проекти постанов меджлісу, крім другорядних, що стосуються порядку роботи парламенту (регламент).

Законопроекти, схвалені меджлісом, виносяться на розгляд Ради конституційного нагляду, яка вивчає їх на предмет відповідності положенням Конституції і шариату в десятиденний термін, який може бути продовжено лише один раз. Ст. 96 Конституції розмежовує повноваження факихів і юристів всередині Ради конституційного нагляду.

Вона наділяє факихів правом розглядати ступінь відповідності законопроектів шариату і схвалювати їх простою більшістю голосів (одних тільки факихів), тим часом як членам-юристам ця стаття надає право спільно з фахіхами розглядати ступінь відповідності законів положенням Конституції.

Члени Ради вправі бути присутнім на засіданнях Консультативного меджлісу і брати участь в обговоренні законопроектів, що розглядаються меджлісом.

Проте ст. 97 не містить вказівки на право членів Ради конституційного нагляду брати участь у голосуванні у випадку їх присутності на засіданнях Консультативного меджлісу. Ст. 98 обмежує право тлумачення положень Конституції Радою конституційного нагляду, не визнаючи його за меджлісом.

Ст. 99 навіть забороняє меджлісу контролювати вибори президента республіки або проведення всенародних референдумів, залишаючи це право лише за Радою конституційного нагляду.

Проте Конституція не обмежується визначенням способу формування парламенту, вона закріплює положення про місцеві консультативні меджліси.

Так, у сьомому розділі Конституції викладаються необхідні умови їх формування і порядок виконання ними своїх завдань і функцій.

Крім того, тут говориться про взаємини між сільськими, міськими та обласними меджлісами, а також про їхні взаємини з главами адміністративних органів, які призначаються урядом.

Ст. 103 зобов'язує цих адміністраторів поважати рішення місцевих консультативних меджлісів, прийняті в межах їхньої компетенції, і виконувати їх, якщо вони не суперечать шариату і законам країни.

Ст. 106 розглядає можливість розпуску місцевих консультативних меджлісів, однак не визначає інстанції, що користується цим правом. У цій же статті місцеві консультативні меджліси наділяються правом оскаржити рішення адміністрації в спеціалізованому судовому органі[5,2,1].

У дев'ятому розділі Конституції розглядаються прерогативи виконавчої влади, починаючи з президента, прем'єр-міністра, міністрів і закінчуючи армією та військами революційної гвардії («квартирних революцій»). Так, у ст. 113 говориться, що президент республіки представляє вищу державну владу в країні і відповідає за дотримання Конституції і регулювання взаємин між трьома гілками влади. Термін повноважень президента – 4 роки. Він обирається безпосередньо народом. Повторне обрання допускається лише на один термін (ст. 114). У ст. 115 перераховуються умови, яким повинен відповідати претендент на пост президента Ісламської Республіки Іран (виборчий ценз). Найважливіше з них – щоб він поділяв офіційну релігійну доктрину країни (тобто був шиїтом). Президентські вибори проводяться під прямим контролем з боку Ради конституційного нагляду. Обраний президент має право призначити прем'єр-міністра, заручившись згодою Консультативного меджлісу. Президент парафує всі міжнародні договори, угоди і конвенції, укладені Іраном з іноземними державами, після ратифікації їх меджлісом. Президент має право бути присутнім на засіданнях Ради міністрів. У разі відсутності президента або через його хворобу формується тимчасовий орган[5, 2].

Президентська рада, включає в свій склад прем'єр-міністра, голову Консультативного меджлісу і голову Верховного суду. Термін повноважень такого органу не повинен перевищувати двох місяців (ст. 130). У разі відсутності президента протягом більш ніж двох місяців або його смерті тимчасова Президентська рада готує вибори нового президента протягом 50 днів (ст. 131). У ст. 133, 142 Конституції розглядаються питання, пов'язані з призначенням міністрів, їх компетенцією і відповідальністю перед президентом і ісламським конституційним меджлісом, а також умови і порядок зняття їх з посад. Ст. 141 забороняє міністрам працювати на державних господарських підприємствах. Крім того,

міністри не можуть бути членами Консультативного меджлісу, а також працювати в адвокатурі або керувати будь-якою приватною або змішаною компанією. Разом з тим міністри мають право працювати в університетах або науково-дослідних установах, суміщаючи цю діяльність зі своєю міністерською посадою.

У ст. 144 Конституції йдеться, що армія Ісламської Республіки Іран є релігійною армією, яка вірить у мету ісламської революції. Під «релігійністю» тут мається на увазі віра в догмати шіїзму (офіційного толку). Тим самим Конституція позбавляє не шіїтів можливості служити в збройних силах, подібно іноземцям, які згідно з текстом ст. 145 теж не можуть служити в іранській армії[3].

Десятий розділ Конституції присвячений судовій владі. У ст. 156 йдеться про те, що судова влада є незалежною владою, що захищає індивідуальні та суспільні права; вона несе відповідальність за дотримання справедливості. У цій статті перераховуються завдання судової влади, в тому числі проведення розслідування, розгляд позовів і скарг і т.д., спостереження за суспільними правами, дотримання справедливості і законних свобод. Крім того, дана стаття покладає на судову владу завдання контролю за дотриманням законів. Ст. 157 передбачає формування Верховної ради юстиції, що є вищим органом судової влади. На цю Раду покладається завдання складання судових інструкцій, призначення, переведення суддів і т.д. У наступній статті (ст. 158) регламентується членство у Верховній раді юстиції. Рада включає до свого складу 15 членів, у тому числі голову Верховного суду і генерального прокурора республіки, а також трьох суддей-муджтахідів, що обираються суддями країни. Якщо врахувати умови, що висувуються в ст. 162 Конституції, яка передбачає, що голова Верховного суду і генеральний прокурор повинні бути «муджтахідами», то стає очевидним, що муджтахідами повинні бути всі члени Верховного суду юстиції. Тут немає місця юристам-фахівцям. Достатньо знати шаріат і бути муджтахідом щоб стати членом цього вищого органу судової влади. Ст. 163 Конституції підтверджує це, передбачаючи, що якості судді визначаються законом відповідно до принципів фікха. Таким чином, нова Конституція цілком продовжила положення шаріату: жодна постанова уряду не може мати законної сили, якщо воно суперечить ісламським судженням, як свідчить ст. 170 Конституції[4].

З ідейно-історичної точки зору було неможливо очікувати формулювання нової Конституції як способу втілення «загального закону» держави без урахування всіх досягнень політико-правової думки шіїзму. У політико-юридичному плані Конституцію Ірану можна розглядати як крок вперед у справі канонізації законодавчих уявлень у сучасній формі. Можна було побачити, що юридичні поняття розподілялися спонтанно і неорганізовано; питання про них піднімалося багатьма авторами та улемами. Конституція Ісламської Республіки Іран спробувала поєднати все, що накопичилося в ідейній спадщині ісламу (у першу чергу шіїзму) в рамках Основного закону цієї держави.

Варто також зазначити, що специфіка Конституції полягає насамперед у тому, що вона будується на основі ісламських традицій.

Джерела та література:

1. *Манучихри А.* Политическая система Ирана. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2007. – 240с. (Iranica)
2. *Бостан С.К., Тимченко С.М.* Державне право зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 457 с.
3. *Барабаш Б.* Правова система Ірану та її функціонування // Право України. – 2003. – №8. – С. 117–119.
4. *Боботов С.В.* Законодавча влада в Ірані. – М.: Изд. «ЕАВ», 2004. – 89 с.
5. *Шаповал В.М.* Конституційне право зарубіжних країн. – К., 2007. – 315 с.